

Településképi Arculati Kézikönyv

SZAKÁCSI

Jóváhagyva Szakácsi Község Önkormányzat Képviselő-
testületének 39/2017. (XII.15.) határozatával

Kiadmány hitelélül:
2017. december 18.

Tartalomjegyzék

1 Bevezető

2 Szakácsi településtörténete

3 Örökségvédelem

4 Településképi szempontból meghatározó területek

4.1. Falusias családházak karakter (beépíthető)

4.2. Zöldterületi karakter (korlátozottan beépíthető)

4.3. Mezőgazdasági karakterű (nem beépíthető)

5 Reklámok, egyéb műszaki berendezések

6 Jó példák

7 Zárszó

■ Bevezető

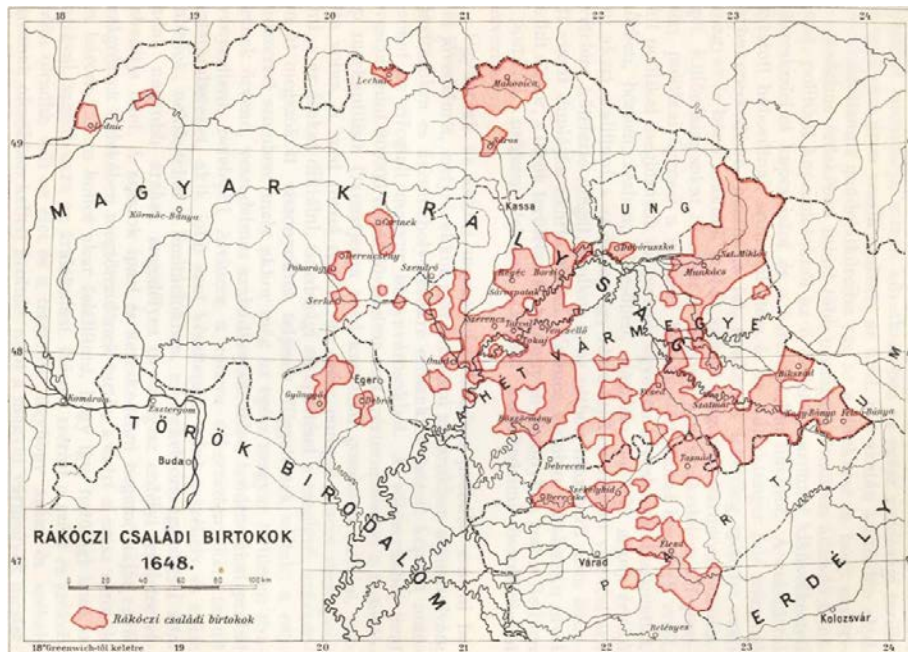
A település történeti értékeinek hordozói: a telkek és utcák hálózata; a beépített lakóterületek és a nagy zöldterületek; a lakóházak külső-belső formája, a felhasznált építőanyagok, díszítések; a természeti táj és az ember alkotta világ és annak egy darabkája Szakácsi. Az aprófalú Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az Edelényi járásban a Szendrői hegység és a Cserehát találkozásánál fekszik.

A településképi arculati kézikönyv és az erre alapuló településképi rendelet többek között azokat a védelmi elveket ülteti át a gyakorlatba, amit betartva értékeinket megőrizhetjük az utánunk jövőknek. Magyarországon az örökségvédelem a helyi közösségek feladata, ám minden terv, védelmi stratégia annyit ér, amennyit a helyben lakók megvalósítanak belőle.

2 Szakácsi településtörténete

Szakácsi nevét 1300 körül említették először egy oklevélben, melyben egy idevaló nemest jegyezték fel, aki borsodi ügyben tanúskodott. Az írásban *Zakachy* alakban szerepelt. Nevét az itt élő királyi szakácsokról kapta. A falu a török időkben elpusztult, de később újraterülepült. A híres **Rákóczi család** egyik fészke volt a Cserehátan, ahol 1517-ben Rákóczi Zsigmond és Ferenc vásárolta meg Felsővadászt és annak környékét is.

A település története szorosan összefügg és nem választható el a tágabb térség, a Cserehát történelmétől, amely a Honfoglalás után a Mátrával és Zemplénnel az Aba nemzetség szállásterületéhez tartozott. Az Aba család nevét sok településnév őrzi. Az egykori központot is Abaújbáznak hívták. Az Aba nembéli Gagy a belső Cserehátan alapított településeket. Az 1200-as évekig ezen az addig jobbára elhagyatott erdős területen királyi birtokok voltak, ahova foglalkozásuk szerint lettek letelepítve a királyi szolgálók családjai: vadászok (Alsóvadász, Felsővadász); **szakácsok (Szakácsi)**; csőszök (bakták, mai Baktakék); szekeresek (egykori Szekeresfalva, ma Szepsi). A jászói premontrei kolostort a XII. században Könyves Kálmán király alapította, ami a középkorban országos jelentőségű hiteleshely lett. 1273 után terület központja Forró volt, majd 1300-1310 között Aba Amadé uralta a területeket, Gönc központtal. Később jelentős területeket szereztek az innen felemelkedő Perényi és Rákóczi család. Az 1550-es évektől Cserehát településeit is megtámadták a törökök. Az 1715. évi összeírás a korábban ismert 28 csereháti településből 15-öt kihagyott, vagyis elpusztultak vagy elnéptelenedtek: Alsógagy, Gagyapáti, Büttös, Pusztaradvány, Monaj, Hernádszölled (ma Hernádvécse), Gadna, Abaújlak, Galvács, Kány,

Tornabarakony, Szárazkék (Kéty, ma Baktakék), Homrogd, Szanticska (ma Abaújlak). A megmaradt települések zöme magyar lakosságú volt (Nyésta, Selyeb, Debréte, Pamlény, Tornaszentjakab, Irota, Rakacaszend, Garadna és Felsővadász), és négy helyen magyar-szláv vegyesen (Abaújszolnok, Abod, Rakaca és Viszló) családok éltek, Perecsén pedig csak szlávok, valószínűleg tótok. Cserehát lakossága a XIV. század végétől a XVII. század végéig egészében magyar volt, nemesek és jobbágyok egyaránt. Az 1526. évi mohácsi vész után a török veszedelem elérte a cserehádi magyar lakta településeket is. Ott sem kímélték, többször kifosztották és magas adóztatásra kényszerítették őket. Ezért a lakosok többsége elmenekült az erdőbe vagy az északabb vármegyékbe. Az ott maradt lakosok nem bírták fizetni a sok adót, emiatt számos magyart fogságba vitték és végül pusztává tették a falvakat. 1548-ban Debréte, Rakaca, Viszló, **1554-ben Szakácsi**, 1576-ban Abod, 1629-ben Nyésta, 1640-ben Kék (Baktakék), 1647-ben Irota, 1673-ban Gagyapáti és sok más település is lakatlan, pusztta volt. Abaúj vármegye 1640. július 9-én „könnyes sóhajokkal” írta Esterházy Miklós nádornak, hogy az egri törökök rácsaptak a gagyi völgyre, s itt Alsó- és Felső-Gagyot, Ketyét és Baktát (Baktakék) kegyetlenül elhamvasztották és néptelenné tették. A visszatelepítést elősegítendő az északkeleti vármegyék (Sáros, Szepes, Abaúj, Gömör, Zemplén) 3-5 évi adómentességgel támogatta azokat,

akik újra népesítették ezen területeket. Ennek köszönhetően, a korábbi menekültek mellett számos ruszin paraszt is elhagyta régi lakóhelyét és új lakóhelyéül a cserehádi területet választott. A Cserehátba való első ruszin betelepülés 1730-40 között történt. 1831 nyarán majd az 1870-es években kolerajárvány dúlt. 1892 és 1924 között a gazdasági válság hatására jelentős kivándorlás történt Amerikába, több mint 1000 személy ment el erről a tájegységről.

A Cserehát Magyarország hagyományosan aprófalvas térsége. A trianoni békeszerződés következtében a térség elveszítette az északabbi területekkel hagyományos gazdasági és kulturális kapcsolatát. Az 1960-as évektől egyre gyorsult a térség lemaradása az ország többi területeihez képest. A megújulás hiányában az aprófalvas településeken az elnéptelenedés és a településekről való elvándorlás egyre nagyobb méreteket öltött. Napjainkban a térségi fejlesztések jelenthetnek kiutat az itt élőknek.

A **Cserehát** az Északi-középhegység részben erdőkkel borított dombvidéke, amely a szlovák-magyar határtól délre, a Bódva és a Hernád között a Sajóig húzódó területen fekszik. Átlagos magassága 250-300 méter. Legmagasabb csúcsa az 520 m magas Szárhegy. A Cserehát mintegy hidat képez a Bükk vidék és a Zempléni hegység között. A tájat a barna talajjal fedett dombhátak és a széles völgyek változása jellemzik. A terület keleti részén, a Hernád völgye felé a hegyhátak valamelyest magasabbak, szép kilátást nyújtva a Mátra és Bükk magaslataira.

A dombvidék legmagasabb csúcsa a 340 méteres Kecske-pad, ami Irotától északra található, míg a legalacsonyabb Szikszó környékén (115 méter). A dombok dél felé fokozatosan ellaposodnak és részévé válnak az Alföld északi részének. Területét barna erdei talaj borítja, az alacsonyabb területeken agyag homokpadadokkal és néhol márványszerű aprókristályos mészkő található. A vidék legidősebb kőzete a szürke erezésű rakacai márvány. A Cserehát a Hernád, Bódva és Sajó folyók vízgyűjtő területe. 40 kisebb-nagyobb patak fut a völgyekben. A dombvidék a cseres-tölgyes erdőkről kapta a nevét, amelyek egykor a tájat borították, és sok helyütt ma is megtalálhatóak. A Cserehát növényritkaságai közé tartozik a **kockás liliom**.

3 Örökségvédelem

Szakácsi régészeti emlékei között a pusztafalui szőlőkben fellelhető Árpád-kori település nyomaira bukkantak.

Egyedi helyi védelemben részesített épületek, emlékművek, amelyek építészeti, építészettörténeti, esztétikai értéke az országos védelmet nem indokolja, de jellegük kifejezi a község múltjának sajátosságait, egyéni kultúráját, hagyományait, a település számára megőrizendő, védendő. értéket képviselnek.

A református templom a XIII. században épült román stílusban. Az egyenes záródású szentély XV. századi falfestményei ma már ne láthatók. A lőrészerű ablakok idézik a román erődtemplomok építészeti jellemzőit.

Kiemelten kezelendők a község tájképi elemei: a református és a római katolikus templom, a temető és a házak sajátos beépítése.

Helyi területi védelemre javasolt a település utcaszerkezete, a telkek beépítése, azaz a jelenlegi beépített terület.

Jel	Megnevezés, cím	Hrsz
1.	Petőfi Sándor utca 11. Lakóház	154
2.	Petőfi Sándor utca 33. Lakóház	143
3.	Petőfi Sándor utca 35. Lakóház	141
4.	Petőfi Sándor utca 37. Rk.templom	140
5.	Petőfi Sándor utca 41. Lakóház	138
6.	Petőfi Sándor utca 43. Lakóház	136
7.	Petőfi Sándor utca 45. Lakóház	135
8.	Petőfi Sándor utca 47. Lakóház	134
9.	Ref.templom	1
10.	Szabadság utca 2. Lakóház	106
11.	Szabadság utca 3. Lakóház	132
12.	Szabadság utca 5. Lakóház	131
13.	Szabadság utca 6. Lakóház	110
14.	Szabadság utca 7. Lakóház	130
15.	Szabadság utca 7./A Lakóház	129/2
16.	Szabadság utca 29. Lakóház	118
17.	Kossuth Lajos utca 4. Lakóház	62
18.	Kossuth Lajos utca 8. Lakóház	60
19.	Kossuth Lajos utca 16. Lakóház	76
20.	Kossuth Lajos utca 18. Lakóház	77
21.	Kossuth Lajos utca 22. Lakóház	45
22.	Kossuth Lajos utca 54. Lakóház	18
23.	Kossuth Lajos utca 58. Lakóház	16

A római katolikus templom-kápolna a XVIII. század első felében épült. Mellette harangláb és egy pléhkrisztus feszület található.

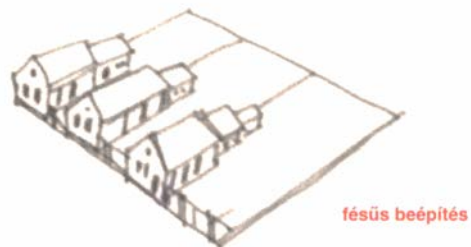

A lakóházak a főutca mentén a fésűs beépítést követik, míg a nagyobb. Központi zöldterület körül lazább beépítést mutatnak. Az épületek elhelyezése a domborzati viszonyokat követi. A központi zöldterület a völgyben helyezkedik el, ezért itt történik meg a vízelvezetés is.

A településszerkezet alakulása a telkek kialakításával összhangban; a beépítés jellege pedig a település funkcióinak függvényében történt.

A fésűs beépítésű telkeken, a terep enyhe lejtéséből adódóan, érdekes és jellemző tömegformálás alakult ki.

Az egysoros elrendezésben az épülettömegek egymás után sorakoznak a telkek egyik oldalhatárán. Később az úgynevezett kétsoros beépítésben a telkek másik oldalhatárára egy kisebb épülettömeg kerül; majd a beforduló beépítésben a kisebb épületrész oldalszárnnyként épül a főtömeghez.

4 Településképi szempontból meghatározó területek

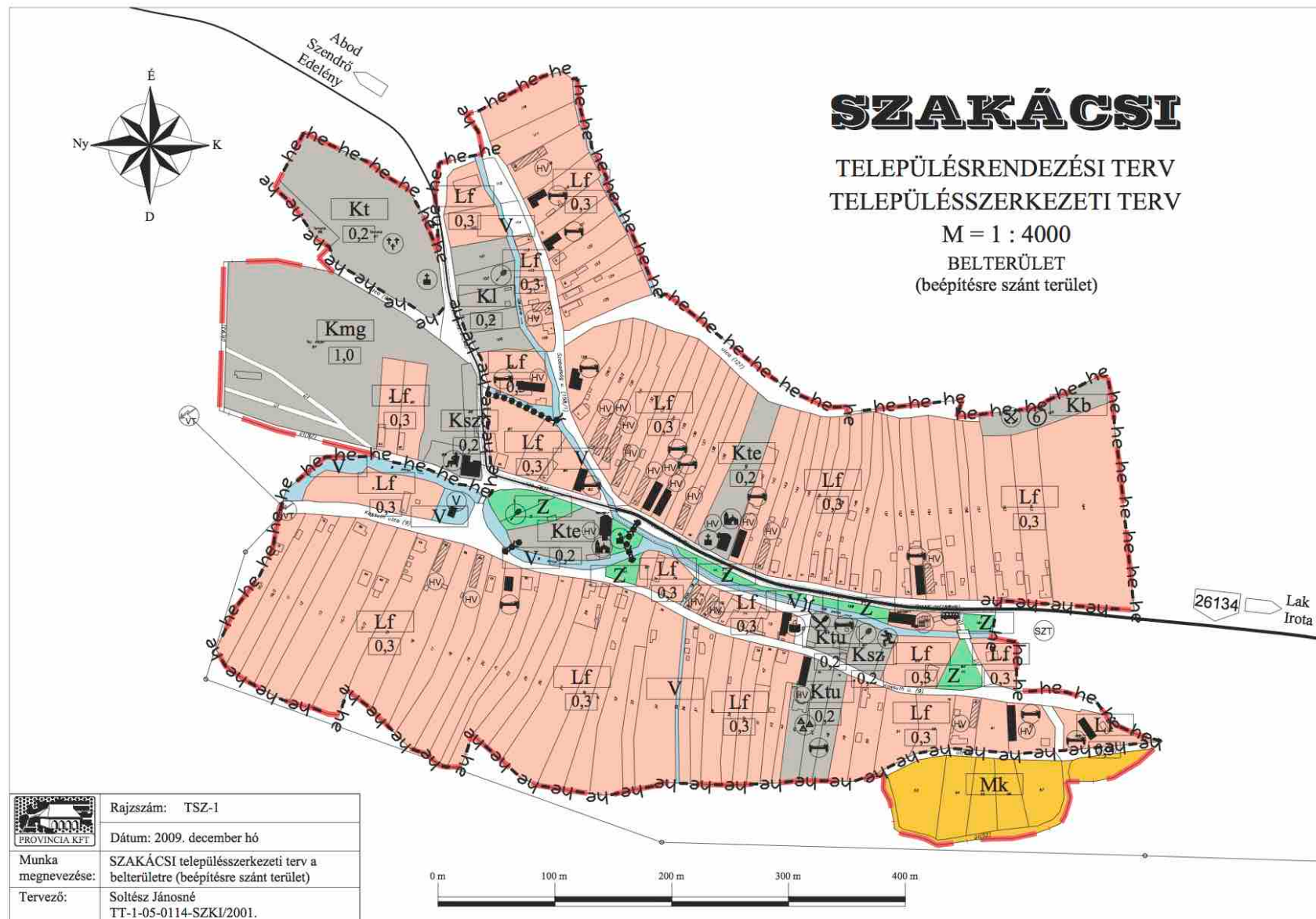
Településképi követelményrendszer

Szakácsi településképét a táji környezet határozza meg. A beépített területekre az egylakásos oldalhatáron álló beépítés jellemző. A régi településrészeken utcavonalon álló, előkertes házak sorakoznak. A lakóterületeken földszintes oromzatos kontyolt nyeregtetős vagy a kontyolt nyeregtetős lakóépületeket találunk. A hagyományos településképi megőrzésében jelentős tényező, hogy a térségben élő szegényebb lakosság nem tudta átépíteni, korszerűsíteni a házak, ennek köszönhetően sok olyan részlet maradt meg, ami már máshol eltűnt a magyar falvak építészeti emlékei közül.

A helyi építési szabályzatban foglaltakon túlmenően a településképi rendeletbe foglalt területi építészeti előírásokat is figyelembe kell venni, és az új épületek építésekor, a meglevők átalakításakor, felújításakor, bővítésekor az ajánlásokat, jó példákat célszerű megfogadni, mert ezáltal biztosítható, hogy a helyi értékek az utókor számára is megőrzésre kerüljenek. Fontos, hogy az új építésű lakóépületek mindig az adott kor jó színvonalán, harmonikusan illeszkedjenek az utcaképhez.

4.1. Falusias karakter (fésűs beépítés)

4.1.1. Településképi jellemzők

FALUSI (családiházas) KARAKTER

Szakácsiban a falusi életmód miatt (udvar/ konyhakert/ baromfiudvar/ istálló/ kert) hosszú telkeken az oldalhatáron álló, fésűs beépítés alakult ki. A település régi utca- és telekszerkezete, az oldalhatáron álló beépítési mód jellemzően megmaradt. A házak zömmel az utcavonalra merőleges nyeregtetősek, a régebbi beépítések ormfalas kontyolt nyeregtetősek, a későbbiekben épültek kontyoltak. Általában a lakóházak egyalakúak, a telek beépítését az udvar oldalhatárán álló sorolt épülettömegek alkotják. A telek beépíthetősége miatt tömegük többségében tégalap alaprajzra szerkesztett földszintes, magastetős épületek. A magastető hajlásszöge 38-45 fok közötti, cserépfedésű; a régebbi házak hornyolt, vagy sajtoló agyagcseréppel, de megjelennek a pala és fémlemez fedések is. A homlokzatok vakoltak, díszítőelemként ablakkeretezés és egyszerű párkányhúzás látható, a festett sima vakolat és a színezett kőporos vakolat jellemző felületképzés. A lábazat vakolattal ellátott betonlábazat. Az épületek az utcavonalra épültek, előkertesek, amelyek előtt utcai kerítés húzódik. A kerítések alacsony lábazatú, épített pilléres, áttört mezőkkel (fémhálós, fabetétes).

A régi utcák megőrizték a településszekezet strukturális fő elemeit. Az utcákban légvezetékes távközlési és elektromos áramellátás van.

A településközponti területen közelében található a füves sportpálya, ami helyet ad a közösségi rendezvényeknek, itt található a két templom és az emlékmű. A természetes növényzet és táj dominál, bár az építmények környékén telepített növényzet is fellelhető.

4.1.2. Ajánlások, jó példák

Falusias karakterű településkép meghatározó területének építészeti előírásai	
Jellemző karakter elemek	Településképi meghatározó terület
Beépítés módja	Oldalhatáron álló 1 szint, max 2 szint vagy tetőtérbeépítés az udvaron oldalhatár mentén épített állattartó, vagy tároló helyiségek, hátsó udvarban fából készült góré, (pajta), füstölő, fészker,
Szintszám/legmagasabb pont	
Kerti építmények	
Kerítés	

	fóliasátor, melyek magassága alacsonyabb a főépületénél. Oszlopos, áttört mezős, nagykapuval és kiskapuval.
Növényzet	Utcai füvesített terület, 1vagy 2 fával, virágoskerttel; a házak előtti utcaszakaszon növényzet telepítése és gondozása javasolt; a kertekben háztáji gazdálkodás folyik.
Egyedi ajánlások	
	A régi utcaszerkezet megtartandó. Az épületek kialakítása a hagyományos magastetős, utcavonalra merőleges gerincű, vakolt falú, egyvonalon álló legyen.

4.3. Táji – természeti karakter

ZÖLDTERÜLETI KARAKTER

A táj az idelátogató vendéget éppen úgy elvarázsolja, mint a helyi lakosokat. A térség rendkívül változatos növényvilágát a mozaikosságának köszönheti. Megőrzése a táj jellegzetességének megóvása szempontjából elengedhetetlen.

A dombos vidékről érkező csapadékvíz elvezetése fontos, ezért kell folyamatosan gondoskodni az árkok rendbentartásáról.

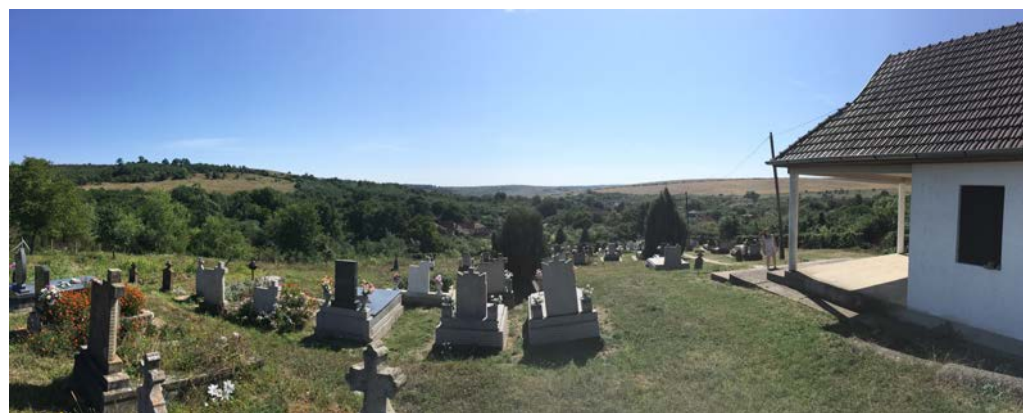

A település zöldfelületi rendszerét elsősorban a táji és a településszerkezeti adottságok befolyásolják. A környezeti, természeti

zöldfelületeken kívül a településen belüli köztér, sportpálya, utcai fasorok, a temető, a nagy zöldfelülettel rendelkező magánkertek is a települési zöldfelületi rendszer részei.

4.3. Mezőgazdasági (nem beépíthető) karakter

4.3.1. Településképi jellemzők

MEZŐGAZDASÁGI KARAKTER

Szakácsi közigazgatási területének a hegységben található része szinte teljes egészében erdővel borított, de a lankákon mezőgazdasági területek: kertes részek, szántók, gyümölcsösök találhatók. A kisüzemi művelésű kertes területek beerdősült vagy gyepes-bokros parlaggá váltak.

5 Reklámok, egyéb műszaki berendezések

Reklámok elhelyezésére magánterületen a reklámokról szóló felsőbb szintű jogszabály nem ad lehetőséget. Közterületen kizárólag az önkormányzat jóváhagyásával lehet reklámot elhelyezni a településközponti területen. A légkábelek megszüntetése a településközpontban indokolt, miután a településkép zavaró elemei az oszlopok, vezetékek.

A **közterületek** kialakítása nagyban függ az ott megjelenő utcabútorokon, azok megjelenésén, egységes arculati jegyein, ezért fontos, hogy erre is fordítson az önkormányzat kellő figyelmet, és az itt lakók se rongálják meg azokat. Érdekes a közterületekre olyan közterület alakítási tervet készíteni, ahol már a tervezéskor felkerülnek a településképet meghatározó elemek: padok, szemetesek, kerékpártárolók, köztéri alkotások, zöldfelületek ...

 Jó példák

A példák bemutatásakor arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az épületek műszaki állapota felújításra szorul ugyan, de formaviláguk, fennmaradt építészeti részleteik miatt érdemes lenne őket megtartani.

Az ablakok kiosztása, arányrendszer, az oromzatos kontyolt tetők sora, a tornácok, különös tekintettel a háromíves épített tornácra megőrzésre és dokumentálásra méltó.

A homlokzat visszafogott színezése és arányainak megtartása része a hagyományos utcaképnek.

Az oromzat díszítése különlegessé teszi a lakóházat.

A részletek kialakítása is fontos.

A régi épületszerkezetek kivitelezéséhez értő szakembert kell keresni.

A kerítés egyszerűségében is lehet szép.

Az épület körüli növényzet kellemes környezetet biztosít az ott lakóknak.

7 Zárszó

Az építészet közügy. A házak túlélnek bennünket; a tájat örökölni kapjuk, hogy örökölni hagyjuk az utódainkra. Fontos, hogy megértsük csak közösen alakíthatjuk a jövőnket, ezért figyelemmel kell lennünk a hagyományokra, a lakókörnyezetünkre. A településképi arculati kézikönyvből megismertük a helyet, ahol élünk, de a helyi közösség nélkül csak a szép tájat és az épületeket látjuk meg. Az emberek által éltetett „genius loci” teszi azzá a lakóhelyet, amire mindig emlékezünk, amit szeretünk és óvunk, mert csak így lesz

Szakácsi az otthonunk.

